

LIGET

2017-10
október

TARTALOMJEGYZÉK [XXX. évfolyam 10. szám]

Szirmai Panni A SZAPPANBUBORÉK KULTÚRTÖRTÉNETE	4
Bene Zoltán FÉLHOMÁLY	21
Kovács Gábor GÖRÖG VAGY RÓMAI ÚT?	32
Tóbiás Krisztián A MIKULÁS RAKÉTÁJA	69
Ács József ÉLETÜNK EGYKOR	72
Bojtár Endre MESE TESTÜNK ZAJAIRÓL	90
WORLD PRESS PHOTO	
Birtalan Ferenc MERT VALAMI NINCSEN RENDBEN ITT	98
Z. Karvalics László A BAJNOK SEM MÁS,	100
MINT EGYKORI GYEREKMUNKÁS; JAMBALAYA	
Paulon Viktória GURKA	105

WORLD PRESS PHOTO

Vörös István EGY GYLKOSSÁG FOTÓIT KOMMENTÁLJA	108
Somfai Anna CSODALÁMPA	111
Cselik Ágnes PIÈTA	113
Szirmai Panni TORNÁSZISKOLA	115
Novák Gábor KOPONYÁJUK BÁDOGSISAK	118

Kiadja | Liget Műhely Alapítvány
1122 Budapest, Kissvábhegyi út 4-6.
info[kukac]ligetmuhely.com

ISSN 1789-4980

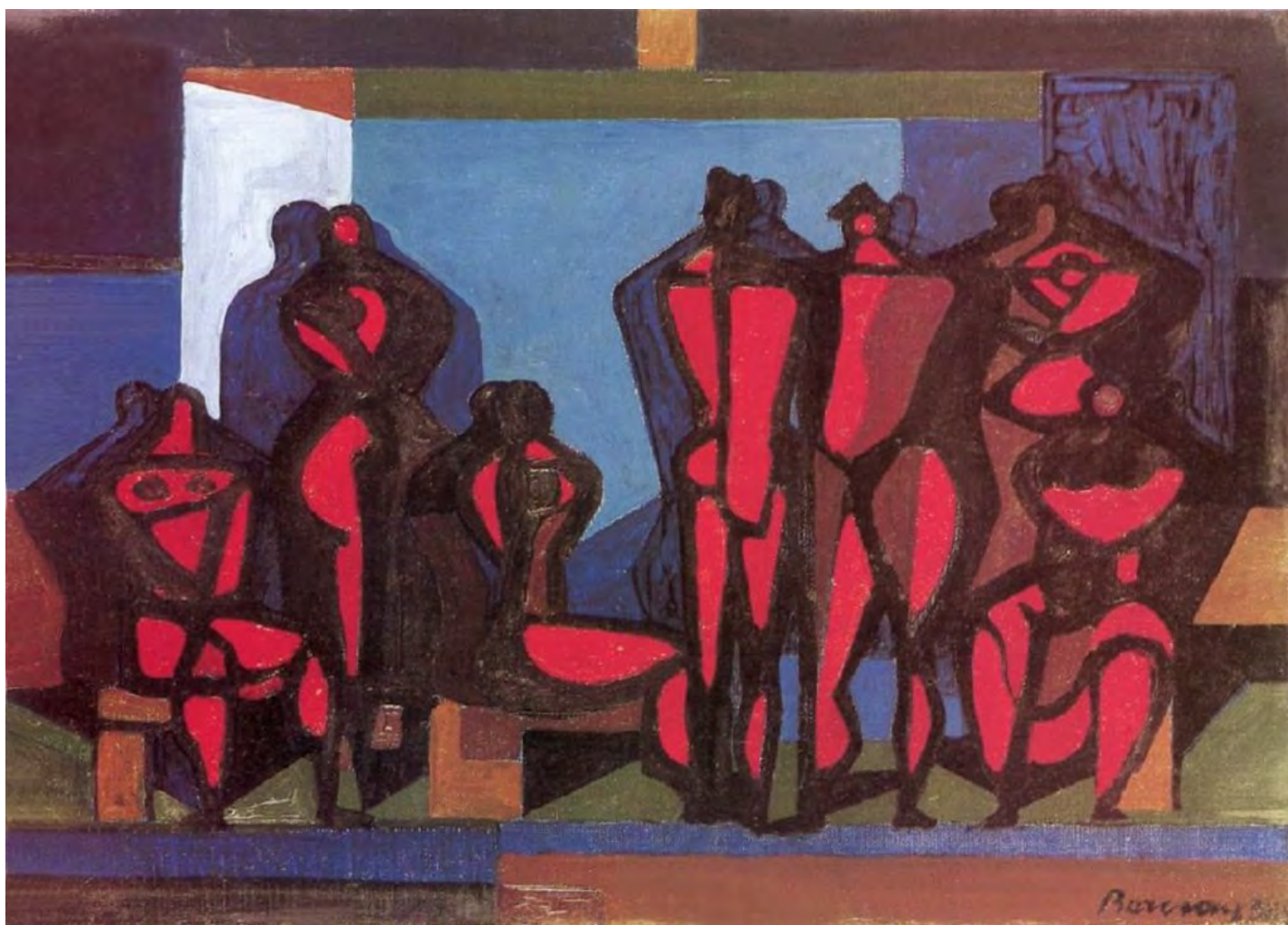
Szerkesztők | Horgas Judit, Levendel Júlia, Horgas Béla
Tervezőszerkesztő | René Margit
Főmunkatárs | Szirmai Panni
Olvasószerkesztő | Bognár Anikó
Tudományos lektorok | Kállay Géza,
Kiss Lajos András, Victor András

Kovács Gábor

GÖRÖG VAGY RÓMAI ÚT?

AZ EURÓPAI UNIÓ ÉS A BIRODALOMMÁ VÁLÁS ESÉLYEI

2017-10-04 | ESSZÉ

A birodalom szelleme újra és újra megkísérti a modern – európai és azon kívüli – világot: a középkortól napjainkig a politikai gondolkodás és a hatalmi fantáziák föl-fölmerülő motívuma. A kilencvenes évektől megnövekedett az érdeklődés: az ironikus című magyar kötet, a *Nem élhetek birodalom nélkül* [1] is ezt jelezte. S megerősítette

az ezredforduló évében publikált és bestsellerré váló angol nyelvű *Birodalom* sikere. A könyv alapgondolata, hogy a nemzetállamok utáni globális kapitalizmus adekvát politikai formája a végtelenül rugalmas, ugyanakkor rendkívül hatékony posztmodern birodalom.[2]

csillagközi birodalom

A birodalom-problematika az 1970-es évek végén *A csillagok háborúja* űr-operettnek köszönhetően a populáris kultúrában vizuálisan is megjelent, s korunkban ez a kollektív mítoszok fő forrása. Az

előzmények: Isaac Asimov 1940–50-es években írt sci-fi könyvklasszikusa, az *Alapítvány*-trilógia, aztán az amerikai *Star Trek* televíziós sorozat, amelyben a Föld által alapított csillagközi birodalom űrhajósai harcolnak a földönkívüli fajok rivális impériumaival. A legnagyobb ellenfélnek számító Klingon Birodalomban nem volt túl nehéz felismerni a gonosz birodalma, a hajdani Szovjetunió űrbeli megtestesülését. A klingonok vadak, brutálisak és civilizálatlanok – elriasztó képsorok mutatják be barbár étkezési szokásaikat –, éles ellentétben az Enterprise űrhajó decens és kulturált legénységével, az ő jelszavuk – ha idegen kultúrával találkoznak – a be nem avatkozás. A korabeli Amerikai Egyesült Államokhoz nagyon is hasonlóan persze mindig és mindenhol beavatkoztak.[3] A sorozat tehát a hidegháború világának valóságából táplálkozott, amikor az USA és a Szovjetunió lokális háborúkkal próbálta kiterjeszteni vagy védeni saját érdekszféráját. Az enyhülés és közeledés éveiben a filmbeli klingonok is emberszabásúbbakká váltak: kiderült, hogy mégiscsak lehet velük tárgyalni; elképzelhető békés egymás mellett élés az ellenséges galaktikus impériumok között.

Barcsay Jenő: Házak, hung-art.hu

A csillagok háborúja trilógia filmjei[4] – az első három részt évtizedek választják el a későbbi folytatástól – elmesélik, hogy a régi köztársasági rend elitjének maradéka, a misztikus erejű yedik lovagrendjének néhány túlélője hogyan veszi fel a harcot a Galaktikus Birodalom ellen, s hogyan pusztul el a főgonosz, az Erő sötét oldalának hatalmával a galaxist leigázó császár és hadvezére, Darth Vader. Amikor évtizedekkel később az alkotók folytatják, az eredeti történet előzményeihez térnek vissza: a birodalom a történelem kiteljesedése, nem az érdekes, ami utána következik, hanem a hozzá vezető út. Az újabb részek a Galaktikus Köztársaság végnapjairól szólnak. A képsorok a galaktikus szenátus intrikáit és romlottságát mutatják meg, hogy miként lesz Palpatine szenátorból összeesküvések és fondorlatok segítségével császár, hogyan omlik össze a köztársasági rend a régi elit tehetetlensége és vaksága miatt.

a modern nemzetállamok előképei

Hosszabb távra visszatekintve jól érzékelhető, hogy – miközben a Római Birodalom, pontosabban annak nyugati fele lassú, több évszázados

folyamat során kicsi, egymással rivalizáló monarchiáknak adta át a helyét – a birodalom álma valójában sohasem merült feledésbe: Nagy Károlytól Napóleonig és Hitlerig sok mindenkinek ott lebegett szeme előtt egy nagy európai birodalom víziója; ám valóra váltása csak ideig-óráig járt részleges sikerrel. A középkori európai történelem dinamikája a birodalmi egyesítés ellenében működött. Miközben a pápák és a német-római császárok ádáz harcot vívtak egy újraélesztett római impérium fölötti hatalomért, Európa nyugati felében a nemzeti monarchiák – a modern nemzetállamok előképei – léptek az egyre anakronisztikusabb birodalmi struktúrák helyébe. Jóllehet a kontinens keleti felét egészen a huszadik század elejéig a birodalmak uralták, ezek gazdasági és katonai versenyképtelensége az angol és francia nemzetállamokkal szemben mind nyilvánvalóbb lett. Ám a történet korántsem ennyire egyszerű. A franciák és még inkább az angolok hatalmukat jórészt tengerentúli gyarmatbirodalmaiknak köszönhatték: egyszerre voltak nemzetállamok és birodalmak.

Amikor a kortársak a 19. század közepétől – a britek büszkeséggel, míg európai vetélytársaik elismeréssel vegyített irigységgel – a Pax Romana mintájára – Pax Britannicáról beszéltek, valójában olyan tengeri birodalmat méltattak, amely a Földközi-tenger medencéjét uraló rómaiak teljesítményét ismételte meg – a modern technológiai fejlődésnek köszönhetően globális méretekben. A század végén egységesülő Németország – a nemzeti egység jelszavával és a homogén nemzetállam igényével – önmagát Német Birodalomnak, Reich-nek nevezte, s hiába próbálta az öreg Bismarck kordában tartani az ilyen irányú ambíciókat, követői a hatalmi arroganciával kompenzált német kisebbségi komplexus kizárólagos orvosságát egy tengerentúli birodalom megalapításában látták. A weimari köztársaság válságokkal terhelt történetének első periódusában, 1923-ban jelent meg az újkonzervatív – Spenglerrel egy ideológiai táborba tartozó – Moeller van den Bruck *Harmadik Birodalom* című könyve, amely a középkori Német-Római Birodalom, és az

1870-es egyesítést követő, Vilmos-féle Második Birodalom után új Reich eljövételét hirdette. Ettől remélte az összes német egyesítését, a pártoktól és ideológiáktól szétszabdalt németiség megbékélését, olyan konzervatív szocializmus keretében, amely sok tekintetben a Spengler által már 1919-ben, a *Poroszság és szocializmus* című esszé-pamfletben felrajzolt berendezkedésre emlékeztet. A könyvet aztán elfelejtették, ám a cím, a *brand* nagyon is ismertté vált: Harmadik Birodalomnak a náci Németország nevezte magát.

Barcsay Jenő: Szorongás, hung-art.hu

A birodalom iránti érdeklődés mindig az éppen aktuális pillanatot tükrözi. A modell hagyományosan a Római Birodalom, de ennek történetéből az érdeklődő saját korának jövőjéről szeretne megtudni valamit. Amikor a 18. század végén Edward Gibbon a Római Birodalom hanyatlásának és bukásának okait firtatta, az éppen kiépülőben lévő brit impérium sorsa izgatta. Róma nála egyszerre birodalom és civilizáció, amelynek nem a szétesését, a véget tartja rejtélyesnek, hanem a felemelkedését. Nem az elkerülhetetlen bukás szorul magyarázatra, hanem a történelmi tartósság, hogy ez az államalakulat ilyen hosszú ideig fennmaradhatott: „Egy város felemelkedése és birodalommá terebélyesedése, ez a rendkívüli csoda, méltán foglalkoztatja a filozófia iránt fogékony szellemet. Róma hanyatlása ezzel szemben természetes és elkerülhetetlen következménye volt a birodalom mértéktelen nagyságának. A jólét megérlelte a bomlás folyamatát, a mind kiterjedtebb hódítások hatására a hanyatlást előidéző okok megsokasodtak, és amint az idő, illetve a véletlen kikezdte a birodalom mesterséges támasztékait, a hatalmas építmény önnön súlya alatt omlott össze. A pusztulás okai egyszerűek és maguktól értetődőek; ahelyett, hogy Róma összeomlásának okait vizsgálnánk meg, azon kellene inkább eltöprengenünk, vajon hogyan állhatott fenn ilyen hosszú ideig a birodalom. A győzedelmes légiók, akik a távoli háborúkban megfertőződtek az idegen népek és zsoldosok bűneitől, először a köztársaság szabadságát nyomták el, később pedig kikezdték a 'bíborsávos' rend felsőbbbőségét. A császárok, aggódva saját biztonságuk és a közbéke miatt, alantas eszközökhöz nyúltak, így megbomlasztották a hadsereg fegyelmét. A légiók ezután már nemcsak a külső ellenség, hanem az uralkodó számára is veszélyessé váltak. A katonai igazgatás erejét meggyengítette, végül szétbomlasztotta az intézmények Constantinus által véghezvitt decentralizációja; a barbár hordák áradata pedig végleg elsöpörte a római civilizációt”[5].

modernizációs ideológia

Az 1914-ben kitörő világháború, az emberiség történelmének első, modern technológiákkal vívott, totális háborúja, számos rövid és hosszú távú

következménnyel járt: a nagy közép- és kelet-európai dinasztikus birodalmak felbomlása volt a legszembetűnőbb. A Romanovok Oroszországa, a Habsburgok

Osztrák–Magyar Monarchiája és a Hohenzollernek Németországa régi formájában megszűnt. Legrosszabbul az Osztrák–Magyar Monarchia járt: az államforma változása nem csupán kisebb-nagyobb területvesztéssel társult, mint Oroszország és Németország esetében, hanem a régi politikai keret teljes szétesésével. Helyét nemzetállamok foglalták el. Valami hasonló történt a félig európai, félig ázsiai Török Birodalom esetében, azzal a különbséggel, hogy itt egyedül a hajdani birodalom uralkodó etnikuma, a török tudott egy modernizációs ideológia – a kemalizmus – jegyében nemzetállamot szervezni; a birodalom hajdani tartományai népszövetségi mandátumként különböző európai hatalmak protektorátusává lettek.

Barcsay Jenő: Templomudvar, hung-art.hu

Az egyesült Európa gondolata a birodalmak dezintegrációra adott reflexszerű válaszként született meg közvetlenül a háború után. A hajdani osztrák–magyar dualista állam egyik arisztokratája, az anyai ágon japán származású R. N.

Coudenhove-Kalergi 1923-ban jelentette meg *Pán-Európa* című könyvét, s lett megalapítója a Páneurópa-mozgalomnak. Kalergi könyvében Európa gazdasági és politikai szétforgácsolódását geopolitikai szempontból ítéli veszélyes fejleménynek: nézete szerint a kontinens kisebb-nagyobb nemzetállamok halmazaként nem tud ellenállni a feltörekvő Európán kívüli hatalmaknak. A világ ugyanis új korszakba lépett: a nagyhatalmak idejét a világhatalmak érája váltja fel. Európa világhegemóniája véget ért, a kontinens történelmi útján két nagy fenyegetéssel kell szembenézni, az orosz katonai diktatúra – vagyis a bolsevik Oroszország – Szkülájának és az amerikai pénzdiktatúra Kharübdiszének árnyékában kell megtalálni a jövőbe vezető keskeny utat.**[6]** Ez pedig az Egyesült Európa, amely ebben a koncepcióban határozottan nem birodalmi jellegű. A megoldás a demokratikus államok szövetsége, az európai föderáció. A koncepció sok tekintetben a későbbi Európai Unió gondolatát előlegezi – a könyv 1982-es kiadásához írt bevezetőjében Habsburg Ottó az európai egység prófétájának nevezi a szerzőt. Coudenhove-Kalergi koncepciójában az egyesült Európához egy összeurópai kongresszus vezet. Szükséges a vámunió, az államok közötti vitás ügyeket eldöntő európai bíróság, és egy föderalista jellegű európai alkotmány. Nézőpontja kifejezetten birodalom-ellenes. Jóllehet a koncepció mögött ott van a Habsburgok éppen csak széthullott soknemzetiségű birodalmának történelmi tapasztalata, de nem érez iránta nosztalgiát. Nem egy európai impérium víziója lebeg szeme előtt; az európai egységet olyan konföderáció formájában képzei, amely befelé biztosítja a tagállamok önállóságát, kifelé pedig olyan egységként viselkedik, amely képessé teszi, hogy a többi világhatalom – Amerika, Oroszország és a felemelkedő Kelet-Ázsia – egyenrangú partnereként képviselje az európai érdekeket.

[7]

vallási fanatizmushoz hasonló

Coudenhove-Kalergi kozmopolita arisztokrata. Határozottan elutasítja a nacionalizmust. Ez nézete szerint abból a mitikus dogmából fakad, hogy a nemzet vérségi közösség, ami

alapvetően hamis, hiszen az európai nemzetek szellemi-kulturális közösségek. A nemzeti sovinizmus a vallási fanatizmushoz hasonló torzulás: ott a vallási idealizmus

sötét oldaláról, itt a nemzeti idealizmus visszajáról vagy deformációjáról van szó, amely a szomszéd népek iránti megvetésben nyilvánul meg. Mögötte félelem húzódik meg a nem értett és nem ismert idegentől. Az a kultúra, amelynek nyelvét nem ismerem, egyszerre a félelem és megvetés forrása: potenciális ellenség, ugyanakkor barbár és keveset érő. Az egymással szembeni intoleranciát erősítik az önfelmagasztaló nemzeti mítoszok, amelyek a saját nemzetet a kiválasztottság aurájával ruházzák föl: a franciák önmagukat a nagy nemzetnek, *Grande Nation*nak, az olaszok a Római Birodalom legitim örökösének, a németek az egyetlen igazi kultúrnépnek, míg a szlávok a jövő letéteményesének gondolják.**[8]** De tény: a mítoszokból nemzeti identitások formálódnak, olyan létező kollektív pszichológiai realitások, amelyekkel számolni kell. Ám van-e olyan közös európai identitás, amely – a gazdasági és politikai intézményeket alulról jövő legitimitással felruházva – képes megalapozni Pán-Európát? Coudenhove-Kalergi erre igenlő választ ad. Szerinte kulturális értelemben van közös európai nemzet. Kína vagy India népei különböző nyelveket használnak, mégis beszélhetünk kínai vagy indiai nemzetről; ugyanígy létezik összeurópai nemzet. Ez különböző nyelveket beszélő közösségekből áll, a közös történelemben gyökerező, összeurópai jellegű kulturális tradíciókat és javakat birtokol, amelyek identitásképző keretet alkotnak.

Barcsay Jenő: Este, hung-art.hu

Coudenhove-Kalergi azokra a jegyekre gondol, amelyekkel az európai civilizáció sajátos jellegét szokták leírni: az antik és keresztény hagyománytól, a reformációtól és a humanizmustól a felvilágosodásig és a modern eszméig.[9] A mából, az Európai Unió valóságából visszatekintve nyilvánvaló a koncepció gyenge pontja: közös politikai és gazdasági intézmények és az európai magaskultúra teljesítményei az egységes Európát legfeljebb elit-projektként – az európai felvilágosult abszolutizmus hagyományait követve – képesek megalapozni, de hogy mennyire tudnak orientációs pontokat szolgáltatni egy közös európai identitáshoz, az bizony fölöttébb kétséges. Márpedig ha ez így van, akkor csak a birodalom marad végső menedékként az egységes Európa számára.

kultúrmorfológia

David Engels 2014-es német nyelvű könyvének – a rövidebb, francia változat már egy évvel korábban, 2013-ban megjelent – pontosan ez a

kiindulópontja. A vaskos kötet az első világháború utánitól gyökeresen különböző történelmi konstellációban született: Coudenhove-Kalergi számára az egységes Európa megvalósítandó utópikus vízió volt, a kortárs belga történésznek az Európai Unió nagyon is létező, ám válságos és zsákutcába került politikai entitásként jelenik meg. A kiindulópont az Unió mély krízise, amelyből a kivezető út a birodalmi megoldás. A mondandó alapja a spengleri kultúrmorfológia logikája. Az európai civilizáció – Spengler egyébként értelmetlennek tartotta az európai jelzőt, Európát pusztán földrajzi fogalomnak tekintve következetesen Nyugatról írt^[10] – történetének széthullás előtti utolsó nagy teljesítménye az egységes birodalmi állam megteremtése; az aktuális történelmi feladat Európa számára ennek realizálása. A munka alapgondolata és vezérfonala: az Unió válságából – amely nem közönséges gazdasági válság, hanem rendszer-krízis – csak úgy tud kilábalni, ha birodalommá alakul. A szerzőt az érdekli, hogy a késő köztársasági Róma és a jelenkori Európai Unió helyzetének összehasonlításából milyen tanulságokat lehet levonni.

A cím hosszú és kellőképpen bombasztikus: *Út a Birodalomhoz. Az Európai Unió válsága és a római köztársaság hanyatlása: történelmi párhuzamok.*^[11] Az erősen konzervatív hangvételű kultúrkritikai diagnózis és a hozzá társított, nem kevésbé konzervatív terápia mindenekeelőtt a konzervatív orgánumoknál talált visszhangra, s előszeretettel hivatkoznak rá a különféle orosz internetes felületek. A 2015-ös menekültválság kirobbanása után a könyv és a szerző nagyobb figyelmet kapott: a történetek sokak számára igazolni látszottak a pesszimista prognózist. Interjúiban Engels nem is mulasztja el hangsúlyozni, hogy az események messzemenően alátámasztják helyzetértékelését.^[12]

Barcsay Jenő: Csendélet, hung-art.hu

Spengler-tanítvánnyal van dolgunk, aki a spengleri módszer alapját jelentő analógiát rehabilitálva vonja le nagy ívű történetfilozófiai következtetéseit. Az ókortudomány haszna – Engels ókortörténész, szakterülete a római történelem –, hogy ráébreszt: az a válság, amelyet Európában itt és most érzünk, a legkevésbé sem egyedülálló történelmi jelenség. A civilizációk számos ilyesféle krízisen átmentek már: ami ma újnak és egyedinek tetszik, azzal sokszor szembenéztek a régi magaskultúrák. A strukturális hasonlóságokat felmutató komparatív módszer nemcsak legitim, de az egyedül releváns megközelítés. **[13]** Ha a Spengler-féle kultúr-morfológiát követve elfogadjuk, hogy a különböző civilizációk ugyanazokon a fejlődési fázisokon mennek

át, lehetőségünk nyílik saját jövőnk bizonyos fokú prognosztizálására: jóllehet a konkrét események nagyon különbözőek, jelentésük, a mögöttük rejlő morfológiai dinamika ugyanaz.

vulgáris-populáris történetírás

Kultúrmorfológiai nézőpontból a strukturális analógiák nem esetlegesek vagy anekdotaszerűek: a konkrét egyedi eseteket tanulmányozó történész számára a meghatározó

összefüggések a szerkezeti összehasonlítás során rajzolódnak ki. Valódi történeti reflexió egyszerűen elképzelhetetlen a módszer nélkül – állítja Engels. Ám az analógiának többnyire a történetírás mostohagyerekének hálátlan szerepe jut: a professzionálissal szembeállított, vulgáris-populáris történetírás kétes értékű módszerének tartják. Az általános vélekedés szerint figyelmen kívül hagyja a történeti kontextust, olyasmiket vett össze, amik csak a felületes szemlélő számára hasonlóak: az almát a körtével, ezért a következtetések megalapozatlanok.**[14]** A valóság ezzel szemben az – érvel Engels, híven követve Spengler *A Nyugat alkonyában* alkalmazott distinkcióját –, hogy a történeti komparatisztika a matematika anorganikus és a történelem organikus logikája közötti különbségtételen nyugszik, s így a múlt korrekt és árnyalt megközelítésének egyik fő forrása. A megfelelően alkalmazott analógiák nem elszigetelt, pontszerű eseményeket hasonlítanak össze, hanem strukturális párhuzamokat vonnak, amelyek képessé tesznek bennünket bizonyos fokú anticipációra, arra, hogy a történelemben működő megváltozhatatlan törvényszerűségekre alapozva prognosztizáljunk.

Engels valójában nem történészként, hanem történetfilozófusként jár el; történelmi törvényekről beszél, amelyek szigorúan szaktörténeti nézőpontból nem igazolhatóak, mert metahistóriai perspektívát feltételeznek.**[15]** Az alapvető orientációs pontokat Vico, Hegel és Goethe, s mindenekelőtt Spengler, a nagy előd jelentik a számára. Könyvével a kései római köztársaság és az Európai Unió mostani helyzete közötti analógiákra mutat – ezek segítségével akar rávilágítani a jelenlegi helyzet lehetséges kifutásaira. Módszere bevallottan kultúrmorfológiai jellegű:

lényege a kulcsfontosságú történeti pillanatok egymás mellé helyezése. Reménye szerint így a jelen új perspektívába kerül: lehetőségessé válik az előttünk álló alternatívák felmutatása.[16]

Barcsay Jenő: Sárga templom keresztrel, hung-art.hu

A civilizációk összehasonlító vizsgálata nem tekinthető teljességgel elavult és illegitim megközelítésnek. Kétségkívül sikamlós terep, ám újra és újra rálépnek az egymást követő generációk kutatói. Arnold Toynbee-től Samuel P. Huntingtonig. A civilizációs komparatiztika szemszögéből a birodalom-problematika nemigen kikerülhető: a régebbi civilizációk történetét tanulmányozva szabályszerűségnek, ismétlődő mintázatnak tűnik, hogy a civilizáció egy bizonyos ponton egyközpontú politikai keretté, birodalommá válik, amely így vagy úgy, de magába olvasztja az addig

független kisebb politikai entitásokat: „A civilizációk fennmaradnak, és közben fejlődnek. Dinamikusak; felemelkednek, és elsüllyednek; összeolvadnak és szétválhatnak; és amint minden történészhallgató tudja, el is tűnnek, betemeti őket az idő pora. Fejlődésük szakaszai különféleképpen határozhatók meg. Quigley szerint a civilizációk hét stádiumon haladnak keresztül: a keveredés, a vajúdás, a terjeszkedés, a konfliktusok, az egyetemes birodalom, a hanyatlás és az invázió korán. Melko egyetlen változási modellt vázol fel, melynek fázisai: a kikristályosodott feudális rendszer, majd az átmeneti feudális rendszer, ezt követi a kikristályosodott állami rendszer, aztán az átmeneti állami rendszer következik, végül a kikristályosodott birodalmi rendszer. Toynbee szerint a civilizáció a kihívásokra való reagálásként alakul ki, aztán növekedési szakaszon megy át, amelynek egyik fontos eleme, hogy egy kreatív kisebbség ellenőrzést gyakorol környezetére felett. E fázist a problémák időszaka követi, majd az egyetemes állam kialakulása, végül a széthullás. Lényegi különbségeik ellenére mindezek az elméletek úgy tekintik a civilizációkat, hogy azok egy zavaros időszakon vagy konfliktusokon áthaladva egyetemes állammá szerveződnek, majd hanyatlani kezdenek, és végül széthullnak.”**[17]**

posztmodern birodalom

Kérdés, hogy a kései modernitás globális kapitalizmusának körülményei között is bekövetkezik-e ez a fejlemény. Immanuel Wallerstein az 1970-es években még úgy

vélekedett, hogy a modern kapitalista világgazdasági rendszer struktúrája alapvetően különbözik a premodern, politikailag centralizált birodalmakétól, a modernitás e tekintetben felülírta a régi civilizációs mintázatot. Az 1980-as évektől kibontakozó globális kapitalizmus fejleményei azonban nem támasztották alá vélekedését.

Éppenséggel az addig domináns nemzetállami politikai forma vált avítottá, s úgy tűnt, valamiféle rugalmas, a kulturális és regionális különbségeket kezelni tudó posztmodern birodalom sokkal inkább megfelel a világot behálózó gazdaság követelményeinek, mint a merev, határok mögé zárkózó, homogenizáló nemzetállam. A kilencvenes évektől – az egyébként is régtől birodalomként emlegetett Amerikai Egyesült Államok mellett – a dinamikusan bővülő Európai Unió egyre gyakrabban tűnik fel posztmodern birodalomként. David Engels tehát korántsem áll egyedül

koncepciójával, hogy az EU legalábbis potenciális birodalom. Már az ezredfordulón, a bővítés éveiben felhívták a figyelmet, hogy az Unió nyugat-európai centrumállamainak a leendő tagokkal szembeni attitűdjében és nyelvhasználatában a birodalmakra jellemző formákat lehet megfigyelni.

Egy birodalomnak egyébként nem kell föltétlenül monarchiának lennie – mondja Engels. Lehet oligarchikus vagy éppen demokrata vezetésű impérium. Az Augustus-féle principatus éppen azért lehetett sikeres, mert a három formát vegyítette. A birodalom attól birodalom, hogy különböző múltú és kultúrájú, addig független területeket képes politikai egységbe fogni, érvényesíteni tudja akaratát a perifériákon is. Nagyfokú adminisztratív rugalmasság jellemzi, de képes átfogó politikai kontrollra és a birodalmi gazdaság ellenőrzésére, viszonylag zárt döntéshozó réteggel rendelkezik, amelybe azért bejárása van a helyi politikai eliteknek is – feltéve, hogy lojálisak a centrumhoz.

Barcsay Jenő: Titokzatos figura, hung-art.hu

Környezetével szemben határozott felsőbbiségtudattal rendelkeznek. Ennek alapja a birodalmi civilizáció szomszédaival szembeni fölénye és a polgárainak biztosított magasabb életszínvonal, amely annak ellenére létezik, hogy a centrum és a periféria között ebben a tekintetben komoly különbségek mutatkoznak. Fontos jellemzője a

birodalomnak az expanziós jelleg. Ennek nem feltétlenül kell katonai hódításban megnyilvánulnia: elképzelhető önkéntes csatlakozás is. Az EU esetében ez a domináns; a közhiedelemmel ellentétben a Római Birodalom expanziója sem kizárólag hódító háborúkkal történt, bár a domináns forma kétségkívül ez volt.**[18]**

Ám az Európai Unió szégyenlős birodalom, amely nem akarja vállalni saját múltját: márpedig e nélkül nem lehetséges sikeres birodalomépítés. Ez áll annak az európai identitás-válságnak a hátterében, ami dinamikáját és strukturális jegyeit tekintve a kései római köztársaság identitás-krízisének jelenkori megfelelője. Engels erősen konzervatív fogantatású koncepciójában ötvöződik az európai identitás problémája, a birodalmi narratíva és a civilizációk háborújának motívuma, valamint a globalizáció kritikája. Mindezek erősen kevert gondolati építményt eredményeznek, amelyben konzervatív, republikánus és baloldali elemek egyaránt helyet kapnak. A közös nevező az éles liberalizmus-ellenesség. Ebben is követi Spenglert és az első világháború utáni német konzervatív forradalom szerzőit: a liberalizmus már az ő számukra is első számú ellenségnek számított.

a globális bazár pultjain

Engels globalizációkritikája nem teljes elutasítás. A globalizáció olyan folyamat, amely erodálja a lokális és nemzeti identitásokat. Az organikus, szilárd kultúrák

fragmentálódását eredményezi, a különböző kulturális törmelékekből konzumalapú hibridkultúrát kreál; ebben a tradíciók nem önértékük miatt, hanem a globális bazár pultjain megjelenő egzotikumokkal generált piaci kereslet miatt érdekesek. Ez – az összehasonlító kultúrmorfológia szemszögéből – sem csak korunkat jellemzi. Engels kiemeli, hogy a globalizáció az antik római civilizáció történetének is része volt, s ugyanúgy identitásválsághoz vezetett, mint napjainkban. Amikor Róma meghódította a Földközi-tenger medencéjét, a fölemelkedő birodalomban a különböző önálló kulturális tradíciók helyébe ugyancsak hibrid kultúra lépett. A hódító Róma kultúrája alulmaradt a görög és keleti elemeket összeolvasztó hellenisztikus világkultúrával szemben, s a Sullához hasonló konzervatív reformerek ezt felismerve kísérelték meg

revitalizálni a tradicionális római kultúrát, kevés sikerrel. Hosszabb távon Róma a Földközi-tenger nyugati medencéjében ugyanolyan kozmopolita világváros lett, mint keleten Alexandria – vonja le a spengleri városkritikára hajazó konklúziót.

Ugyanakkor David Engels az európai identitás szolgálatába állítandó erőnek látja a globalizációt: a politikai korrektség akadályozza annak belátását, hogy a folyamat az európai civilizáció belső dinamikájából fakad – az Európán kívüli világ a globalizációs folyamatot nem is a multikulturalizmus diadalútként, hanem kulturális imperializmusként éli meg. Európa birodalmi-kolonializáló múltja is része az európai identitásnak; nem lehet úgy tenni, mintha ez pusztán megtagadandó eltévelyedés lett volna. A globalizációt Európának meg kell lovagolnia: ez nagyon is összefér az európai identitással, hiszen a gyökerek az európai történelembe nyúlnak.

Engels kérdése: vajon az Európai Unió képes lesz-e – a kései római köztársasághoz hasonlóan – megtalálni a krízisből kivezető utat, vagyis az egyetlen adekvát politikai formát megtalálva birodalommá alakulni? Ahhoz, hogy a római történelem ehhez fogódzókat szolgáltatson, eleve föl kell tételeznünk az akkori és mostani krízis morfológiai azonosságát. Mindkét esetben identitásválsággal kellett szembenéznie az adott civilizációnak. Az Európai Unió – hasonlóan számos múltbeli európai politikai formához – képtelen megalapozni az organikus európai azonosságtudatot. Valóban élő identitás ugyanis merőben mesterséges és külsődleges módon, pusztán racionális konstrukcióként – ahogyan azt az EU politikai elitje gondolja – nem működhet.

Barcsay Jenő: Gyár, hung-art.hu

Csak egymásra rétegződött múltbeli tapasztalatok dinamikus összességként; csak így tudja betölteni konfliktuskezelő, kompenzáló, problémaértelmező, orientáló, a kultúrát átlelkesítő funkcióját, amely a tagok számára lehetségessé teszi a közösség céljaival – nemcsak értelmi, hanem érzelmi – azonosulást. Az identitás nem csupán közösen elfogadott értékek mechanikus összegződése, hanem organikus egész, amelynek egyedisége alkotórészeinek sajátos és megismételhetetlen konstellációjából fakad.[19]

Az európai múlt egészét kell hát vállalni: a heroizmus, a nagyszerű tettek, a kivételes kulturális teljesítmények, álmok és vágyak is az identitás elemei, ahogy a bűnök, örültségek és gonosztettek. Európa olyan egyszeri kulturális vállalkozás, amelynek

specifikuma és egyedisége múltjának egészéből fakad. Igazi európai az lehet, aki ezt egészében elfogadja, s nem utasítja el a szembesülést az ellentmondásos múlttal. A nacionalizmust, imperializmust és kolonializmust nem lehet morális nagytakarítás során kitörölni az európai emlékezetből. Létezik ugyanis európai mazochizmus; ennek jellegzetes terméke a *bocsánatkérés kultúrája*, amely a keresztes háborúktól a gyarmatosításig mindenért exkuzálja magát Európa nevében.**[20]** A kollektív múlt önbecsmérlésének rituáléja Engels szerint anakronisztikus és sterilizálja az európai emlékezetet. Márpedig e nélkül nem lehetséges közös európai identitás: annak megalapozásához nem elég a barkácsolt európai kormányzat és a rengeteg moralizáló általános formula.

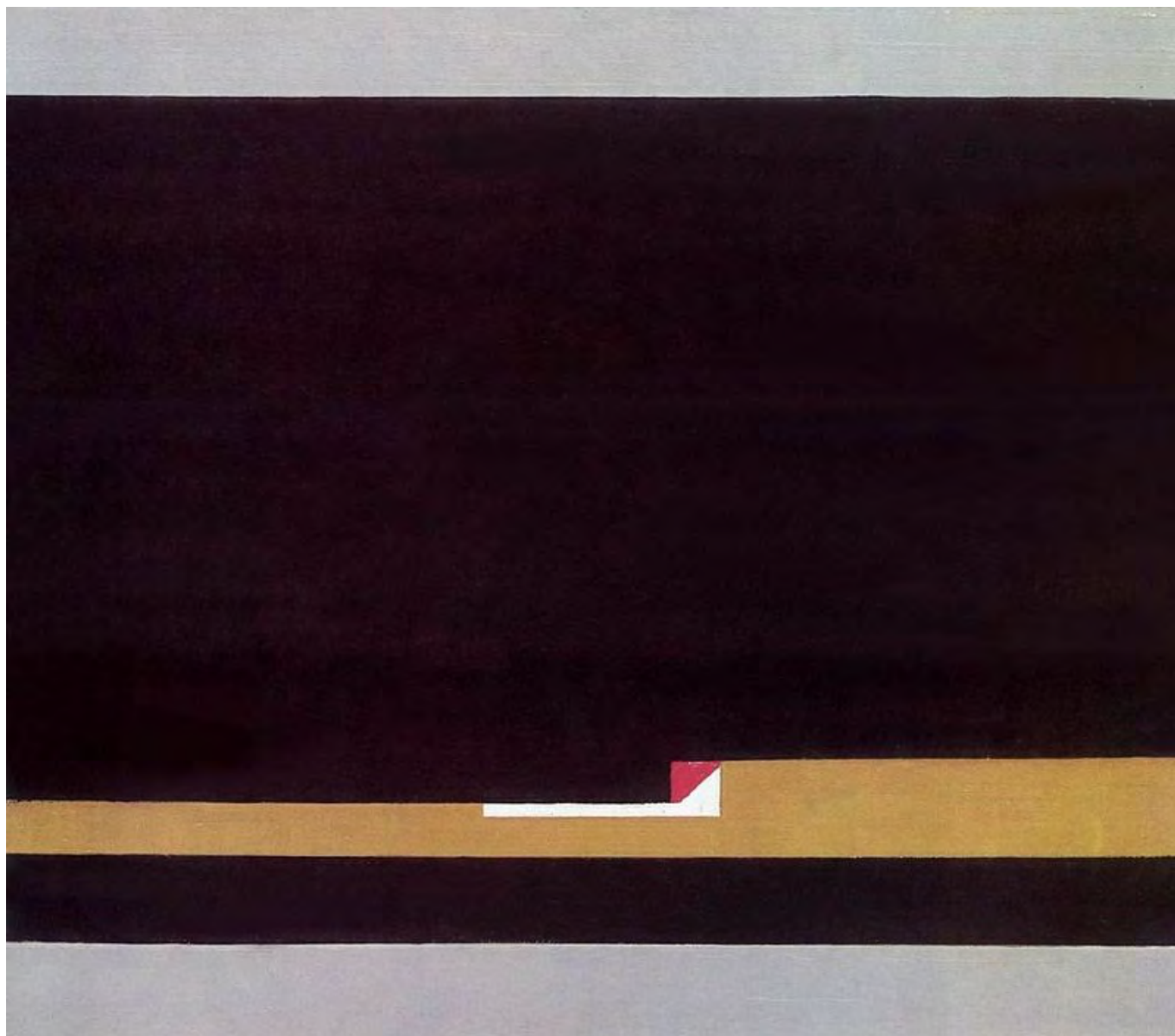
a kétféle identitás küzdelme

Aligha kell bizonygatni, hogy David Engels konzervatív perspektívából látja az identitást. Szerinte kétféle létezik: a tradicionális, ami öröklött, generációról

generációra átadott, evolutív módon változó, organikus, illetve a választott, ami racionális, gyökértelen, mechanisztikus és művi. A késő római köztársaság és a jelenkori Európa ebben a vonatkozásban párhuzamba állítható: napjainkban a kétféle identitás küzdelme zajlik. S mindkét válság a birodalomépítés közegében jelentkezik: kisebb, önálló politikai egységek kerülnek be a nagyobb, átfogó, sok közösséget és azok sajátos kulturális identitását egységbe foglaló birodalmi konglomerátumba.

Az antikvitás identitás-válsága – érvel Engels – első ízben a Nagy Sándor-féle birodalmi kísérlet időszakában figyelhető meg. A görög-római uralkodó elit számára probléma az együttműködés a keleti elitekkel: működőképes birodalom ugyanis nem lehetett az ő kooptálásuk nélkül. Ehhez viszont újra kellett értelmezni a hagyományos polisz-identitást, amely a görög és a barbár kategóriáinak etnikai és kulturális szembeállítására épült. Az új, kozmopolita identitásból ki kellett hagyni az etnikai komponenst: a hellén nyelv elsajátítása és a hellén kultúra mintáinak interiorizálása révén egy barbár is magáévá tehetette az új kozmopolita identitást. Később a rómaiaknak – akik közben maguk is átvették a görög kultúrát – sikeres birodalomépítési kísérletük során hasonló kozmopolita identitásra kellett cserélniük a maguk tradicionális, paraszti gyökerű, városállami patriotizmusra alapozott

identitását. Az új identitás-konstrukcióban egymásba olvadt a *civis Romanus* és a *homo Graecus* – ennek eszköze volt a meghódított területeken rugalmasan és kreatívan alkalmazott római szövetségi politika és az adoptált görög kultúra.**[21]** Manapság nagyon hasonló folyamat megy végbe: az átmenet korát éljük a tradicionálisból a racionális identitásba. Ez azért probléma, mert a polgár képtelen érzelmileg azonosulni egy művi és gyökértelen, elvont erkölcsi és politikai maximákban fogalmazott identitással. Ez a jelenkori európai dilemma lényege.

Barcsay Jenő: Monumentális tájkép, hung-art.hu

A vallás – amely a konzervatív Engelsnél ugyanúgy a legfontosabb társadalomintegráló tényező, a kulturális kohézió garanciája, mint Spenglernél – legitimációs ereje meginog, helyébe a gazdagon burjánzó pseudo-vallásosság különböző formái lépnek, bizonyítva, hogy a szekularizáció a legkevésbé sem a Kant-féle világpolgári racionalitás számára egyengeti az utat. A hétköznapi élet egyre veszélyesebbé, kiszámíthatatlanabbá, bizonytalanabbá válik: a szabadságjogok mind kevésbé fontosak a hétköznapi embernek: minden további nélkül hajlandó elcserélni a rendért és a biztonságért, s mindinkább szimpatizál az ezt ígérő, nyíltan demokráciaellenes politikai erőkkel, ha a korrupt demokratikus rendszer felszámolását ígérik.

Engels konzervatív kritikájának célkeresztjében a multikulturalizmus, a politikai korrektség és a mássággal szembeni tolerancia kultusza áll. Az Európai Uniót irányító technokrata politikai elitnek – tévesen – úgy vélik, hogy ezek az értéksemleges állam koncepciójával társítva megalapozhatják egy teljességgel racionális, művi – Spenglerrel szólva – anorganikus, a történelem valóságától megtisztított steril identitást, amely az egységes Európát elszakítja saját múltjától. E mögött egy gyökértelen, az összembari testvériség ködös víziójára támaszkodó világállami utópia húzódik meg.

kulturális semlegesség

A koncepció önvészélyessége kitűnik – fejtegeti Engels –, ha a bevándorlás-problematikát vizsgáljuk.**[22]** Európa azért képtelen integrálni a bevándorlókat, mert – megtagadván saját kulturális gyökereit – nem képes felmutatni olyan integrációs modellt, amelyhez a jövevények asszimilálódhatnak. A bevándorlási statisztikákra hivatkozva írja, hogy az idegennel szembeni tolerancia – önmagában véve egyébként helyes elve – a politikai korrektséggel és az állam kulturális semlegességének maximájával paradox következményekhez vezet. Mivel nem képesek olyan kulturális mintázatot felkínálni, amely vonzó alternatívát jelenthetne a különböző diaszpórák anyaországból hozott kultúrájával szemben, a befogadó európai társadalmak egymással kommunikálni nem tudó és nem is igen akaró kulturális enklávék mozaikjává esnek szét, viszonyukat nem a tolerancia, hanem vallási alapú fundamentalizmusokban megnyilvánuló és

időről időre erőszakba futó intolerancia jellemzi. Mindez távolról sem új jelenség, hasonló problémákkal kellett szembesülnie a hellenisztikus világnak és a kései köztársaság Rómájának: az antik Alexandria etnikai-kulturális konfliktusokból kirobbanó utcai zavargásai jellegüket és okaikat illetően nemigen különböztek a párizsi külvárosokat időről időre előntő erőszakhullámoktól. Itt is, ott is egy hibrid és globális nagyvárosi kultúra integrációs képtelensége mutatkozik meg – egy birodalmi civilizáció fölemelkedésének adott periódusában törvényszerű módon.

A demokrácia ma Európában ugyanúgy válságban van, akárcsak az antik Rómában. A történelmi analógia nemcsak a válság szimptomáiban, hanem lehetséges megoldásában is érvényes – vélekedik Engels. Az antik Rómában a poliszdemokrácia intézményei üresedtek ki, napjainkban a modern képviseleti demokrácia. Az antik változat timokratikus volt, vagyis a nagyon bonyolult római választási rendszerben vagyoni kategóriákba osztották a polgárokat; volt aktív és passzív szavazati jog, háromféle népgyűlés; ma általános a szavazati jog, de a morfológiai dinamika ugyanaz. A választott képviselőket a tényleges döntéshozatalban ott is, itt is háttérbe szorítja a technokrata bürokratikus apparátus – az antik Rómában ez felszabadított és tényleges rabszolgákból állt, manapság különféle szakértői csoportokból –, a polgárok számára átláthatatlan és kiismerhetetlen a politikai intézményrendszer. A következmények is hasonlóak: távolmaradás a választásoktól, választási fáradtság, demagóg és nyilvánvalóan teljesíthetetlen kampányígéret, a szavazatok megvásárlása. Ez utóbbi tipikus módszer volt az antik Rómában, de ma sem állunk messze ettől – mondja Engels, azokra a közvéleménykutatási adatokra hivatkozva, amelyek szerint például Németországban a polgárok jelentős hányada korántsem idegenkedne, hogy pénzért szavazzon.**[23]**

Barcsay Jenő: Bánya, hung-art.hu

A végeredmény is hasonló: a demokrácia mindinkább homlokzattá válik, amely mögött oligarchikus érdekcsoportok harcolnak a hatalmi-gazdasági pozíciókért. A hagyományos etikai értékek megkérdőjeleződnek, a család felbomlik; a szélsőséges individualizáció következtében a társadalmi szolidaritást felváltja az anyagi jólétet a spirituális-szellemi kiteljesedés elé helyező önmegvalósítás vágya. Az Európai Unió

identitásválságának megoldása Engels szerint olyan *konzervatív forradalommal* lehetséges, amelynek már láthatóak az előjelei. Ez a kései római köztársaság válságát lezáró Augustus-féle *birodalmi kompromisszum* mai viszonyokhoz igazított ismétlése.

Mert miben is állt Octavianus, a későbbi Augustus által kialakított principatus? A kiindulás az a felismerés volt, hogy a birodalomra növekvő Rómának átfogó intézményrendszer-reformra van szüksége, amely egyszerre konzervatív és forradalmi. Konzervatív, mert társadalompolitikájával megerősítette a hagyományos értékvilágot, konszolidálta a túlzott individualizáció folytán megrendült család és a vallás pozícióit, újraélesztette a hagyományos római identitást, ugyanakkor nem esett a tradicionalista fundamentalizmus tévedésébe, nem hitte, hogy lehetséges egy múltbeli helyzet visszaállítása. Octavianus úgy hajtott végre átfogó államreformot, hogy az új struktúrában az ő kezében volt a végső hatalom; miközben megtartotta a republikánus intézményeket, tényleges jogköreiktől megfosztotta azokat. A római polgárjog adományozásával, a szövetségi politikával, a római jog körültekintő és rugalmas alkalmazásával, a helyi elitek kooptálásával elérte az újonnan szerzett területek pacifikálását és betagolását a kialakuló Imperium Romanum struktúrájába; hosszú időre biztosítva Róma mint a Földközi-tengert és környékét uraló civilizációs birodalom hegemon pozícióját.

birodalmi kompromisszum

Mit jelentene egy birodalmi kompromisszum ma, az Európai Unió esetében? Az átmenet nyilvánvalóan nem konkrét részletekben, hanem a változás

dinamikájában analóg Augustus korával. Nem arról van szó, hogy római mintára császári uralmat lehetne és kellene bevezetni. A megoldás egy autoriter, választásos legitimitással rendelkező, a mindennapi élet valamennyi válságos területére kiterjedő konzervatív társadalmi-politikai reform. A hagyományos család szerepének megerősítése, a keresztény egyházak társadalmi jelenlétének növelése, az aggasztó demográfiai helyzetet orvosló családpolitika, a konzervatív értékvilág propagálása, hegemon pozíciójának biztosítása.^[24] A cél a globalizált ultrakapitalizmus hibrid és gyökértelen értékvilágának – multikulturalizmus, gender-ideológia, másság-kultusz etc. – kiszorítása.

Az elaggott, üresen őrlő, formálissá vált demokrácia politikai intézményrendszerét kell gyökeresen átalakítani. Engels nem titkolja, hogy ennek autoriter berendezkedés lesz az eredménye. Az univerzális ideálok vezérelte technokrata elitnek ki kell egyeznie a helyit, a hús-vér valóságot előnyben részesítő, 'földhöz ragadt' polgárok tömegeivel. A demokrácia jelenlegi formájában nemzetállami és uniós szinten is paralizálja a politikai rendszert. Nem vitás, hogy ez az átalakítás ellentétben áll az Unió jelenlegi, hivatalosan deklarált értékeivel. Az univerzális–demokratikus ideálok és az oligarchikus–technokratikus valóság közötti, egyre mélyülő szakadék az a mindinkább elviselhetetlen ár, amelyet az Európai Unió jelenlegi fenntartásért fizetni kell. Az új politikai forma sokféle lehet; de mögötte egyszemélyi hatalomnak kell állni, olyan képviselőnek, aki a centralizált, technokrata oligarchiát megzabolázó állam működtetésére és a választói bizalom elnyerésére egy pszeudo-plurális, intenzíven manipulált, a tényleges politikai versenyt kizáró rendszer karizmatikus alakja. Ha valaki úgy érzi, hogy itt Engels a politológiai szakirodalomban *választásos despotizmus*nak nevezett szisztémát írja le, nem jár messze az igazságtól.[25]

Barcsay Jenő: Dombos táj, hung-art.hu

Az új autoriter birodalmi kormányzat legfontosabb feladata a közbiztonság helyreállítása, a lakosság félelemérzetének megszüntetése. Sor kerül majd a véleménynyilvánítás szabadságának korlátozására, de túl nagy sokkot ez vélhetőleg nem okoz, mert a terrorizmus miatt hozott intézkedések jó ideje előkészítették a terepet. Az új autoriter civilizációs birodalmi államban a polgárok részvétele a rendszeres vélemény-megkérdezésekre, afféle nyilvános konzultációkra korlátozódik; ezeket összekötik egy széleskörű, a szóban forgó probléma kormány által elképzelt megoldását egyedül helyesnek beállító propagandával. Így biztosítható az egyébként már előre elhatározott döntések többségi igazolása. Az autoriter kormányzat ezzel azt

a benyomást kelti, hogy minden fontos dologban kikéri az emberek véleményét, mert számára a legfontosabb szempont alattvalói beleegyezése, miközben a tényleges döntést magának tartja fenn.[26]

Az új politikai berendezkedés fokozatosan megszabadítja az államot a demokratikus fékektől és kontrollmechanizmusoktól, amelyek cselekvésképtelenségre és bénaságra kárhoztatták. Eredménye a centralizált, hatékony és technicizált államgépezet, amely sikerrel akadályozza meg, hogy a választók és az elitek beleszóljanak a döntésekbe. Mivel a mai válság egyik legszembetűnőbb szimptomája a polgári szabadságjogok iránti nagyfokú közömbösség, valószínű, hogy ez a rendszerváltás nem találkozik túl nagy ellenállással.

katonai karakterű állam

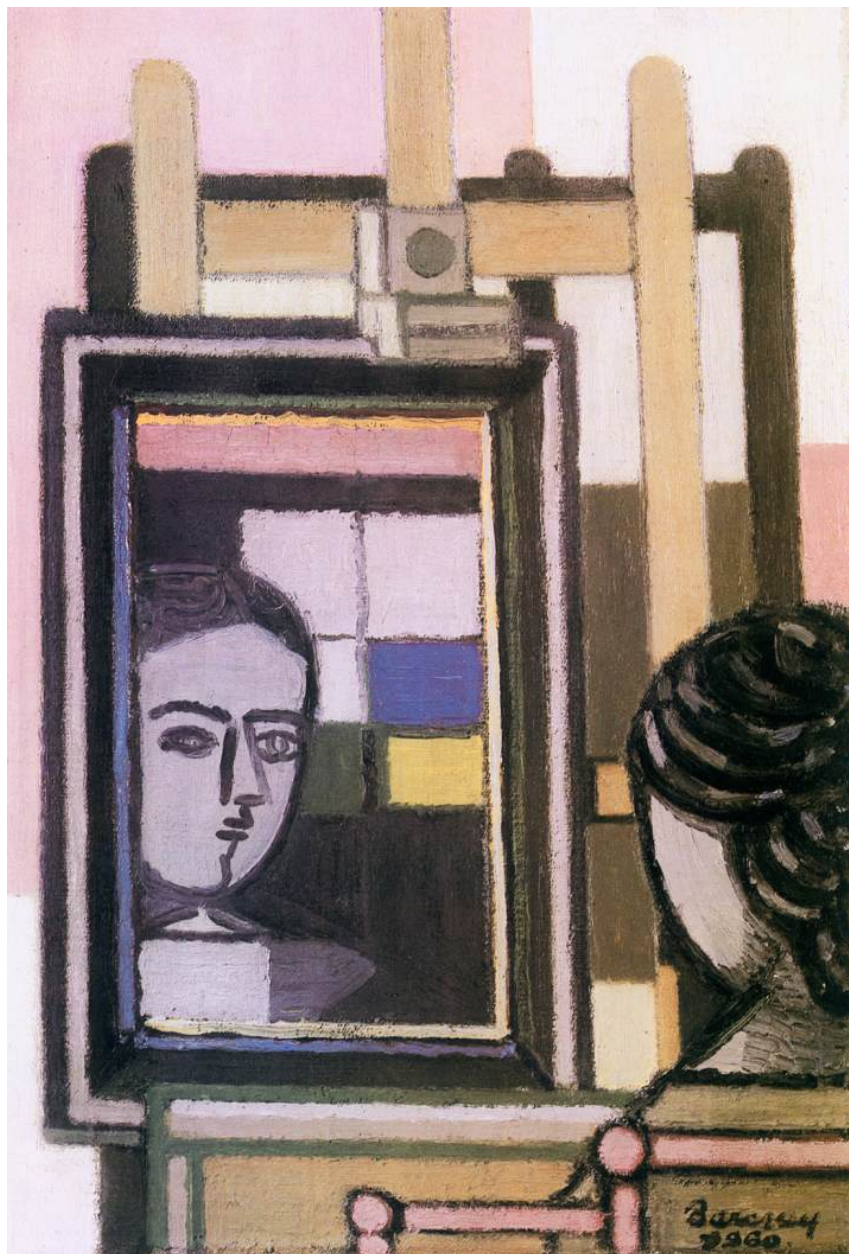
Amikor Engels a tradicionális identitás újraélesztését tűzi ki célul, a legkevésbé sem a nemzetállami identitásokra gondol. Ez semmit sem oldana meg a jelenlegi problémák közül,

a földrészt pedig kiszolgáltatná az Európán kívüli hatalmaknak. Európa előtt két út áll: az egyik az antik görögségé – vagyis a szétagolódás és alávetettség egy külső birodalomnak – vagy az antik Rómáé. Ez utóbbi birodalomhoz vezet. Nincs más választás. Mindenesetre a felvilágosodás Európája fölött – elavult humanitárius-kozmpolita univerzalizmusával egyetemben – meghúzzák a lélekharangot. Az új birodalmi Európa katonai karakterű állam lesz. Engels itt is hű marad választott mesteréhez: a nyugati civilizáció története Spenglernél is a Caesarok korával ér véget, a demokrácia és a pénz uralma önmagát számolja fel: a kozmpolita politikusok és pénzemberek, valamint a gyökértelen értelmiségiek helyébe az erős emberek és a katonai kísérek lépnek.

A koncepció legnagyobb hiányossága, hogy nem derül ki: az organikus, a választópolgárok érzelmeire rezonáló össz-európai identitásnak mi a kerete. Itt sántít a történelmi analógia. Az Augustus-féle konzervatív reform a hajdani római városköztársaság intézményeihez fűződő lojalitásra apellált; a konzervatív jellegű polisz-identitás birodalmi méretűvé terjesztése – ez a birodalmi kompromisszum lényege – egy korábban létező, kisebb politikai egységet használt föl a kulturális-érzelmi

azonosulás referenciapontjaként. Európa esetében a nemzetállam jöhetne szóba. De itt egymással rivalizáló nemzetállami identitások sokaságával kell számolnunk, s nem világos, hogy ezekből miképpen tudna kinőni, vagy ezekre ráépülni egy erős érzelmi töltetű össz-európai identitás. Jobb híján marad a gyakran hangoztatott szlogen, hogy Európa a sokféleség egysége, annak kifejtése nélkül, hogy ez mit jelent. Engels érvelés helyett hosszasan idéz Ortega y Gasset *A tömegek lázadása* című könyvéből egy gondolatmenetet, hogy a különböző európai népek véleményeinek, normáinak, vágyainak és előítéleteinek tartalmát vizsgálva arra jutunk, hogy ezek nem valamiféle nemzeti lelkületből fakadnak, hanem a közös európai kultúrkincs részei: a nemzeti kultúrtartalmak négyötöde nem is nemzeti, hanem európai.[27]

Ám ezzel a probléma a legkevésbé sincsen megoldva. Mire gondolunk, amikor a közös európai – az iszlám, az indiai, a japán vagy kínai civilizáció kulturális kincstárától egyébként kétségkívül különböző – kultúrkincset emlegetjük. Az antik és keresztény tradíció, vagy a humanizmus emlegetése nem segít. Ezek ugyan kétségkívül rajtuk hagyták a maguk nyomát az európai nemzeti kultúrákon, változó formában és arányokban, ám önmagukban csak szükséges, de nem elégséges alapjai egy össz-európai identitásnak. Ahhoz olyan erős közös történelmi élményekre és belőlük táplálkozó alapítási mítoszokra volna szükség, amelyeket Európában eddig csak a nemzeti mitológiák tudtak felmutatni.

Barcsay Jenő: Modell kép előtt, hung-art.hu

Erre utal a szlovén Aleš Debeljak 2004-ben, amikor Szlovénia – Magyarországhoz hasonlóan – az Európai Unió tagja lett, *Európa európaiak nélkül* beszédes címet viselő könyvében. Újdonsült európai polgárként széttekintve, mindenekelőtt az Uniót – a közös intézményrendszer mellett – leginkább egyben tartani hivatott közös európai identitás problematikusságára hívja fel a figyelmet: „Az egyesült Európa (...) még mindig a társadalmi elitek és nem a széles populációk, nem a széles elitek projektje. Fentről lefelé építkezik, ezért nem tud lehorgonyozni az emberek között. Az európai

himnusz, a zászló és az euró bankjegyek csak egy-egy téglát az európai identitás mentális építményében: ragasztóra van szükségük, kötőanyagra, ahogyan azt a közmegegyezésen alapuló fikciók vagy a politikai mítoszok általában megteremtik. (...)

Ugyanakkor nem tudunk szabadulni az általános benyomástól, hogy az egyes sajátos kulturális tradíciók, melyekben ott csordogál Európa egyes etnikai csoportjainak, régióinak és államainak az élete, egyszerűen azért akadályozzák az *egyetértést*, mert valóban *eltérően* szemlélik a világot. A kulturális tartalomnak ez a belső különbözősége fékezi az európai eliteket abban, hogy összehozzák a többé-kevésbé egységes és többé-kevésbé általánosan jellegzetes *közös európai történetet*." [28]

gyökeresen különböző történelmi élményanyag

Első pillantásra is nyilvánvaló, hogy a nyugat-európai és kelet-európai identitás között – feltételezve, hogy egyáltalán lehetséges általánosságban beszélni ezekről – nagyon komoly

különbségek vannak; gyökeresen különböző történelmi élményanyagból táplálkoznak. A mélyen euroszkeptikus brit történész, Tony Judt még az 1990-es években – egy évtizeddel a kelet-európai bővítés előtt – a közös Európa jövőjét éppen azért ítéli meg borúlátóan, mert a kontinens két felének már addig is sok mindenben különböző történelmi tapasztalatai a második világháború után szétváltak. Az Európai Uniót – Engelshez hasonlóan – ő is a kozmopolita racionalizmus elit-projektjének tartja, amely a 18. századi felvilágosult abszolutizmus egyenes ági leszármazottja; ez vonzó a művelt értelmiség számára, de távoli és érthetetlen a helyi társadalmak közembereinek. [29]

Az utóbbi évtized bebizonyította, hogy a kritika nem állja meg a helyét: az Unió a kelet-európai társadalmak közembereinek a külföldi munkavállalás, a mozgásszabadság nagyon is konkrét, korábban ismeretlen lehetőségét testesíti meg: távolról sem elvont ideál. Igaz, a kelet-európai tömeges megjelenése fölkelte a nyugat-európai társadalmak félelmét az olcsó munkaerő konkurenciájától, tehát nem a közös európai identitást, hanem ismét a *mi* és *ők* történelmileg és kulturálisan begyökerezett kontraszt-identitását erősíti.

Hogy valaki mennyire tartja vonzónak a David Engels által elkerülhetetlen birodalmi Európát, politikai értékválasztás dolga. Egy konzervatív alighanem hajlik arra, hogy rokonszenvezzen számos elemével, egy liberális elborzad tőle. Ám nehezen megkerülhető a kérdés: vajon a belga történész javaslata nem olyan orvosság-e, amely rosszabb, mint a gyógyítani kívánt betegség. A birodalmi kormányzat miért kevésbé álságos? Nem olyasféle berendezkedésekről van szó, amelyet Engels az i. e. 1. évszázad köztársasági Rómájáról írva republikanizmussal díszített dirigizmusként jellemez?[30]

Barcsay Jenő: Szentendrei táj, hung-art.hu

Az Európai Unió jelenlegi politikai formája hazugságra épül – fejtegeti Engels –, a demokratikus homlokzat technokrata valóságot takar; a demokratikus kulisszák mögött a szálakat oligarchiák mozgatják, miközben a politikai színpadon ágálók

hatalom nélküli marionett-figurák. Még ha egyet is értünk a diagnózissal, észre kell vennünk, hogy a javasolt berendezkedés politikai élethazugságon nyugszik: az egyetlen lehetséges megoldásként bemutatott birodalmi kompromisszum egy álságos helyzet fölcserélése egy másikkal – ami egyébként ismerős a kelet-európaiaknak. A különbség annyi, hogy a kulisszákat részben átépítik vagy kicserélődik az oligarchia, amely ez esetben is csupán kulissza, hiszen a szálak a hatalom tényleges birtokosa, az erős ember erős markában futnak össze. Az elképzelt új rend a felszínen ugyanúgy demokratikusnak mutatja magát, mint a régi: nagyon is adnia kell a demokrácia látszatára, ügyelnie kell, hogy úgy tegyen, mintha érdekelné az emberek véleménye. Hatalmát legitimként akkor tudja feltüntetni, ha ragaszkodik a nép általi felhatalmazás fikciójához. Kénytelen tehát eljátszani a demokrácia színjátékát. Az új rezsim nívója ideológiai: a keményen ostromozott multikulturális, univerzalista és ultraliberális világgépet államilag oktrojált konzervatív értékrend váltja föl. Az erős embert semmi sem tartja vissza, hogy a hatalmi masinériát hatalomtechnikai instrumentumként működtesse. Valódi intézményes garancia nincsen. Vajon mi akadályozza meg, hogy ne ugyanaz legyen a folytatás, mint a hajdani Rómában, ahol az Augustus-féle megoldás átmenetinek bizonyult; a szisztéma józan és mértéktartó megteremtőjét olyan császárok követték, mint Néró és Caligula, a principatus Janus-arcú berendezkedését pedig a katonacsászárok uralma, majd a dominatus rendszere váltotta fel, középpontjában a császár istenségeknek kijárótiszteletével? Ha pedig így áll a helyzet, nem marad más, mint a bízni a jóságos vezetőben. Nem túl sok – ez bizony a jobbágynépek politikai filozófiája.

A szerző az MTA BTK Filozófiai Intézetének tudományos főmunkatársa.

Az írás egy konferencia-előadás (2017. szeptember 8., Argumentor Műhely, Nagyvárad) jelentősen bővített változata.

[1] Gombár Csaba–Kende Péter–Lengyel László–Romsics Ignác: *Nem élhetek birodalom nélkül*. Budapest: Helikon-Korridor, 2002.

[2] Thomas Hardt–Antonio Negri: *Empire*. Cambridge, Massachusetts–London, England: Harvard University, 2000.

[3] Douglas Kellner: *Television and the Crisis of Democracy*. Boulder–San Francisco–Oxford: Westview Press, 1990, 51.

[4] A sorozat általános áttekintésére vonatkozóan:

https://hu.wikipedia.org/wiki/Csillagok_h%C3%A1bor%C3%BAja

[5] Ernst Breisach: *Historiográfia*. Budapest: Osiris, 2004, 224. Fordította: Baics Gergely.

[6] R. N. Coudenhove-Kalergi: *Pan-Europa*. Neuauflage 1982, [Wien: Pan-Europa Verlag, 1923] Vorwort von Otto von Habsburg, XI.

[7] R. N. Coudenhove-Kalergi i. m. 153.

[8] R. N. Coudenhove-Kalergi i. m. 140–141.

[9] R. N. Coudenhove-Kalergi i. m. 143.

[10] „A földrajz megjelöl egy *földrészt*, Európát, mire a történész rögvest kötelességének érzi, hogy ő is meghúzzon egy ennek megfelelő *ideális* határt, ami Európát elválasztja Ázsiától. Az 'európai' mint történelmi típus nem létezik. A görögök esetében ostobaság 'európai antikvitásról' beszélni – Homérosz, Hérakleitosz, Püthagorasz tehát 'ázsiaiak' voltak? –, valamint arról a 'küldetésükről', hogy Ázsiát és Európát kulturális szempontból közelebb hozzák egymáshoz. Ezek pusztá szavak, melyek a térkép felületes értelmezéséből erednek, és minden valóságálapot nélkülöznek. Egyedül az 'Európa' szó, valamint az ennek hatására kialakult gondolati képződmény volt az, ami történelmi tudatunkban Oroszországot a Nyugattal semmivel sem igazolható egységgé kapcsolta össze. Ez esetben – a mi könyvön nevelkedett kultúránkban – nagy horderejű gyakorlati következményekhez vezetett egy merő absztrakció. Ezek a könyvbarátok ugyanis – Nagy Péter figuráján keresztül – évszázadokra meghamisították egy primitív néptömeg történelmi útját, jóllehet az orosz *osztön* – egy olyan ellenséges érzülettel, amely Tolsztojban, Akszakovban és Dosztojevszkijben testesült meg – nagyon helyesen és mélyen határolja el 'Oroszország Anyácskát' 'Európától'. 'Kelet' és 'Nyugat' valódi történelmi tartalmat hordozó fogalmak, 'Európa' ezzel szemben üresen kongó megnevezés. Valamennyi nagy alkotás, amit az antikvitás létrehozott, a Róma és Ciprus, Bizánc és Alexandria közötti kontinentális határ tagadása révén jön létre. Mindaz, amit európai kultúrának nevezünk, a Visztula, az Adriai-tenger és a Guadalquivir közé eső területen keletkezett. S ha feltételezzük is, hogy Periklész idejében Görögország 'Európában volt', ma már nem ott található.” /Oswald Spengler: *A Nyugat alkonya I.* kötet. Fordították: Juhász Anikó, Csejtei Dezső, Simon Ferenc. Budapest: Európa Könyvkiadó. 42. oldal 11. lábjegyzet./

[11] *Auf dem Weg ins Imperium. Die Krise der Europäischen Union und der Untergang der römischen Republik*. Berlin: Europa Verlag, 2014.

[12] „A Római Köztársaság hanyatló szakasza, vagyis a Kr. e. I. század, illetve az európai társadalom jelenlegi válsága között fennálló párhuzamok különösen szembetűnőek: munkanélküliség, globalizáció, a hagyományos vallások és értékek pusztulása, populizmus [...] bűnözés, államadósság, tömeges bevándorlás, aszimmetrikus háborúk, a gazdaság és a politika masszív egybefonódása, fundamentalizmus, terrorizmus, végül pedig fokozatos recesszióba süllyedés és polgárháború-közeli állapotok – mindez nemcsak korunkat jellemzi, hanem a köztársaság utolsó éveit is, mielőtt az a belső ellentmondások következtében össze nem omlott, és egy népszavazással palástolt, tekintélyelvű rendőrállamnak át nem adta a helyét. Ami pedig a jövőnköt illeti, a történelmi analógia kevésbé optimista. Amikor 2012-ben elkészítettem könyvem első, francia kiadását, az olvasók és a recenzensek némelyike fölöttébb szkeptikus volt, midőn – a római világgal való összehasonlításra támaszkodva – úgy foglaltam állást, hogy a nyugati államélet további gazdasági hanyatlásával, a gyenge uniós tagállamok fölötti egyre nagyobb európai gyámkodással, a nagyvárosokban polgárháború-közeli állapotokkal, valamint a populista pártok elkerülhetetlen megerősödésével kell számolni. Napjainkban, amikor negatív kamatokkal, Görögország külső kormányzásával, Európa-szerte szinte havonta bekövetkező kegyetlen merényletekkel szembesülünk, valamint az Alternatíva Németországért, a Nemzeti Front, az UKIP és Donald Trump választási sikereit látjuk, az említett kritika elnémult.” David Engels: *Európa halálos spirálba került*. „Európa immáron évtizedek óta a feltartóztathatatlan hanyatlás állapotában van” /Interjú David Engels belga történésszel, *Magyar Nemzet*, 2016. április 10. Összeállította és fordította: Csejtei Dezső. http://mno.hu/nagyinterju_magazinban/ramon-schack-europa-halalos-spiralba-kerult-1336657/

[13] Engels, i. m. 419.

[14] Engels i. m. 39–44.

[15] Engels i. m. 41.

[16] Engels i. m. 73–74.

[17] Samuel P. Huntington: *A civilizációk összecsapása és a világtrend átalakulása*. Fordította: Pusztai Dóra, Gátsity Mila és Gecsényi Györgyi. Budapest: Európa Kiadó, 1998, 55.

[18] Engels i. m. 370–397.

[19] Engels i. m. 25.

[20] Engels i. m. 168.

[21] Engels i. m. 60.

[22] Engels i. m. 77–88. A migrációs problematikához lásd Kiss Lajos András nagy ívű áttekintésének eddig megjelent részeit: *MIGRÁCIÓ, MENEKÜLTVÁLSÁG, NÉPESSÉGCSERE, TERRORIZMUS – HOGYAN ÉLJÜNK APOKALIPSZIS IDEJÉN? 1-2-3.*

<http://ligetmuhely.com/liget/migracio-menekultvalsag-nepessegcsere-terrorizmus-hogyan-eljunk-apokalipszis-idejen-1/>

<http://ligetmuhely.com/liget/migracio-menekultvalsag-nepessegcsere-terrorizmus-hogyan-eljunk-apokalipszis-idejen-2/>

MIGRÁCIÓ, MENEKÜLTVÁLSÁG, NÉPESSÉGCSERE, TERRORIZMUS – HOGYAN ÉLJÜNK APOKALIPSZIS IDEJÉN? – 3.

[23] Engels i. m. 307.

[24] Engels i. m. 435.

[25] A terminus jelentésére vonatkozóan lásd: Andreas Schedler (ed.): *Electoral Authoritarianism. The Dynamics of Unfree Competition*. Boulder & London: Lynne Rienner Publishers, 2006.

[26] Engels i. m. 455.

[27] Engels i. m. 198.

[28] Aleš Debeljak: *Európa európaiak nélkül*. Fordította: Gállos Orsolya. Budapest: Napkút Kiadó, 2006, 15, 119.

[29] Tony Judt: *Európa – a nagy ábránd?* Fordította: Árokszállási Zoltán. Budapest, 2002, 114.

[30] Engels i. m. 261.

felső kép | Barcsay Jenő: Kompozíció kékben és vörösben, hung-art.hu